

²⁶ *Jegyzőkönyv a Magyar Unitárius Egyház Főtanácsának 1921. évi augusztus hó 29. és 30. napjain tartott üléseiről.* Szerkesztette: Gálfi Lőrinc. Cluj-Kolozsvár, 1922. 41.

²⁷ *A Magyarországi Unitárius Egyház Képviselő Tanácsa gyűléseiről vezetett jegyzőkönyv* (a továbbiakban: *EKT jegyzőkönyv*) 1918-1921. (Kézirat) 116.

²⁸ A Keresztény Magvető nagy késéssel *Iskoláink* címmel számol be a tordai iskola újraindításáról (1922. 70.).

²⁹ Imreh Lajos *A tordai Unitárius Gimnázium (1557-1923)* című dolgozatában (Unitárius Közlöny, 1990. 3. sz.) felsorolja e korszak tanárait.

³⁰ *A Magyar Unitárius Egyházi Főtanács 1921. okt. 30-31. napjain Kolozsvárt tartott gyűlése Jegyzőkönyve.* Szerkesztette dr. Boros György. Cluj-Kolozsvár, 1921.

³¹ *A Magyar Unitárius Egyházi Főtanács 1922. okt. 29-31. napjain Kolozsvárt tartott ülése Jegyzőkönyve.* Szerkesztette dr. Boros György. Cluj-Kolozsvár, 1922. 94-95.

³² *Major Sándor (1875-1922).* Keresztény Magvető, 1922. 114. és *Búcsú Major Sándortól.* Unitárius Közlöny, 1922. 58-59.

³³ *A tordai Unitárius Gimnázium.* Unitárius Közlöny, 1922. 181.

³⁴ *EKT jegyzőkönyv* 1921-1925. 167.

³⁵ Uo. 129.

³⁶ Uo. 226.

³⁷ *Tordai iskolánk sorsa.* Unitárius Közlöny, 1923. 179.

³⁸ *A Magyar Unitárius Egyházi Főtanács 1923. nov. 4-5. napjain Kolozsvárt tartott ülése Jegyzőkönyve.* Szerkesztette dr. Boros György. Cluj-Kolozsvár, 1923. 76-78.

³⁹ *A királynál.* Unitárius Közlöny, 1923. 192.

⁴⁰ Orbán Balázs: *I. m.* II. köt. 45.

FARAGÓ JÓZSEF

KRIZA JÁNOS ÉS A VADRÓZSÁK

1. Kriza Jánosnak a Petőfi útját egyengető népies költészete, sokféle ágazó műfordítói, közírói és szerkesztői-kiadói munkássága, a régi erdélyi irodalmi emlékek felkutatására és megmentésére irányuló fáradozásai, népnevelő munkája, unitárius papi-püspöki-teológiai pályafutása, s ennek során többek között a ma is megjelenő Keresztény Magvető megalapítása, nem utolsósorban pedig tükörszta emberi jelleme egyaránt megérdemli, hogy emlékezetünkben megőrizzük; mégis változatos és gazdag életművéből kétségtelenül *Vadrózsák* című halhatatlan székely népköltési gyűjteménye biztosított számára örökös helyet nemzeti kultúránk panteonjában.

„Tudva vagyon, minémű nagy szorgalmatossággal gyűjtögetik az Ánglusok és a Franciák nem tsak az önnön magok eleiknek régi verseiket s énekjeiket, hanem a távoly lakozó népekeit is. Az Olaszoknak hasonló igyekezetek

nem kevésbé esmeretes. Hát a Németeket avagy szükség-é előhoznom? (...) Ki nem tudja, mint kapnak ők a köz népek száájában forogni szokott régi versekenn, mellyeknek Volkslieder a nevezetek? Ezeket pedig leg-inkább attól az időtől fogva kezdték elő-keresni s haszonra fordítani, miólta az ő saját nyelveket, s azonn az ékes tudományokat láttatosan gyakorolják.”

Több mint kétszáz évvel ezelőtt a Magyar Hírmondó című pozsonyi lap 1782. év 5. számának élén ötlöttek e „Tudománybéli dolgok” az olvasó szemébe. Rát Mátyás, a lap szerkesztője az akkor Bécsben élő magyar nyelvész, Révai Miklós felhívását közölte, és dicsérőleg-pártfogólag ajánlotta a lap olvasóinak figyelmébe. Mai ismereteink szerint ez volt az az első nyomtatásban megjelent nyilvános felszólítás, amely angol, francia, olasz és német példák nyomán az olvasókat a magyar népköltészet gyűjtésére buzdította.

Azóta könyvtárnyi gazdag szakirodalom mutatta ki - és jogosan - a nyugat-európai példák közvetlen vagy közvetett hatását a kelet-európai (köztük a magyar) népköltészeti gyűjtések megindítására, ám ne feledjük, hogy a nyugati példákat azért vehettük észre és azért követhettük, mert a történelem nálunk is napirendre tűzte az elodázhatatlan társadalmi változások szükségességét. Mi több, a népköltészet ügye nálunk túlnőtte a jobbhágyarasztság társadalmi felszabadításának kereteit: mindazoknál a kelet-európai népeknél, amelyek még a XIX. században is a törökökkel vagy az osztrákokkal szemben nemzeti önállóságukért, függetlenségükért küzdöttek, a népköltészet kultusza a nemzeti fölszabadulás vágyaival, törekvéseivel is telítődött. A nemzeti nyelv jogainak, törvényes használatának biztosítása; a nemzeti irodalom megalapozása, megújítása vagy gazdagítása; a nemzeti öntudat fölébresztése és a nemzeti egység megvalósítása; az elnyomókkal szemben a nemzeti ellenállás megszervezése és a „népek tavaszának”, az 1848-as forradalmaknak szellemi előkészítése: mindezt a népköltészeti mozgalom is elősegítette, a nemzetté válás és a nemzeti szabadság kivívásának ügyét szolgálta.

Ezt a szolgálatot vállalta Kriza János gyűjteménye is.

Életre szóló szenvedélyének közvetlen indítékát - minden nyugati példa nélkül! - maga jelölte meg önéletrajzában: „Székelyföldön járásom alatt jöttem véletlenül azon észlelésre, mily sok ily régi kincs hever, senkitől sem figyelve meg, a nép alsóbb rétegeiben; s attól fogva *ez egyet* számtalan foglalatosságim közepett sem vesztettem el szemem elől.” Hátrább pedig az önéletrajz utolsó sorai tanúsítják, hogy mindennapi munkája után, életének összes gondjai között miként fordult a népköltészethez pihenni, megújulni és az alkotás szüntelenül áhított örömét ízlelni: „Hivatalom csoportos s folyamatos foglalkodásai miatt legfeljebb esti s éjjeli órákat szentelhetek olykor irodalmi dolgokra. Hogy valamit produkáljak, egyházi, sőt házi zajos nyughatatlan életem miatt sem volt arra módom s érkezésem. Egyedül a népköltészeti gyűjtések tették pihenő óráimnak soha félbe nem szakadó foglalkozását s szerezték legédesebb élvezimet is. Ez érdekből, e célból levelezni sok meghitt barátimmal már életem kedves megszokásává, nélkülözhetetlen gyönyörévé lett - ezzel pepecselni, a gyűjtelékeket rendezni, szerkeszteni nekem mindennapi üdülés, amikor csak ezzel is lehet élnem.”

Ezek az egyszerű sorok, amelyeket az alkotó munka boldogsága sugallt, majdnem feledtetik sokféle keserű megnyilatkozását, és látszólag elrejtik azt a szakadatlan küszködést, amely a *Vadrózsák* sorsát kísérte. Hisz küzdenie kellett a veszttel forradalom utáni csüggedéssel és a Bach-korszak politikai-művelődési viszonyaival, amelyek nemhogy serkentették volna a nemzeti tudományok művelését, hanem megnehezítették, meggátolták, sőt sok esetben megtorolták azt; a cenzúrával és a könyvkiadás anyagi nehézségeivel, amelyek eltorlaszolták a *Vadrózsák* útját; az erdélyi arisztokratákkal, akik az ószékely néphalladák azonos vagy hasonló nevű negatív hőseiben osztályuk bírálataira ismertek; egyik-másik egyházi munkatársával, akik gyűjtőmunkáját püspökhöz méltatlannak, illetlennek találták, mert Kriza az aprócska, addig figyelemre nem méltatott folklórműfajok között még a káromkodásokra is rátalált; anyagi gondjaival, amelyek miatt lelki erejét meghaladó mellékfoglalkozásokat vállalt, s folytonosan a költészet meg a tudományművelés vágyának, valamint népes családja szükségleteinek két malomköve közt örlődött; gyöngé egészségi állapotával, vissza-visszatérő, éveken át húzódó betegségeivel, amelyek gyakran és hosszasan keserű téltenségre kárhoztatták. S végül, de nem utolsósorban küzdenie kellett önmagával szemben is, hogy gátlásait legyőzve, ne csak az esti-éjszakai csöndes műhelymunkát, hanem annak végleges formába öntött, nyomtatásban megjelenő nyilvános eredményeit is kívánja és kedvelje.

Harmincegy éves volt Kriza, úgyszólván még ifjú, amidőn 1842-ben gyűjteményére az előfizetési felhívást kiadta. Ötvenkét éves volt, messze túl az emberi élet nyarán, amidőn műve 1863-ban napvilágot látott. A sors ezután még tizenkét évet adott neki, miközben esztendőről esztendőre, sőt hónapról hónapra egy második kötet megjelentésével biztatta-ámította önmagát és számos levelező munkatársát. Végül 1875 januárjában a Magyar Tudományos Akadémia vállalta az általa semmi erőfeszítéssel elő nem teremthető kiadás költségeit. Későn, mert megújult kedvvel alig foghatott hozzá a szerkesztéshez, amidőn tüdőgyulladást kapott és március 26-án elhunyt. Két hónapig élt abban a boldog tudatban, hogy gyűjteményének második kötete is megjelenik. A *Vadrózsák* címlapján így maradt örökre árván az „Első kötet” jelzés.

A *Vadrózsák* tehát Kriza Jánost egész pályáján végigkísérte. Az ő élete és munkássága a *Vadrózsák* nélkül elképzelhetetlen volna, mint ahogy a *Vadrózsák* is, ama mostoha körülmények közt egy emberi életnek tartalmát és célt adó szüntelen törődés eredményeként jöhetett csak létre.

2. Krizának a magyar folklórgyűjtés történetében úttörő előfizetési felhívásától a megjelenésig eltelt huszonegy évi késedelem miatt a *Vadrózsák* időrendben nem lehetett első népköltési gyűjteményünk; megelőzte több kisebb-nagyobb vállalkozás, elsősorban Erdélyi János *Népdalok és mondák* című korszaknyitó három kötete 1846-47-48-ban. A *Vadrózsák* azonban valamennyit, az Erdélyiét is fölülmulta több olyan újításával, amely ma is kötelező a tudományos gyűjteményekben.

A korábbi gyűjtemények anyagukat általában földrajzilag szétszórta, vegyesen közölték, gyakran a gyűjtés helyének megjelölése nélkül, legfőképpen olyan tág jelöléssel, mint mondjuk Erdély, Alföld stb. Kriza a gyűjtőmunkát szerencsés módon a magyar folklórterület egyik legnagyobb és legjellegzetese-

sebb néprajzi tájára, a Székelyföldre összpontosította, anyagát pedig a Székelyföldön belül - a további részletezést most mellőzve - három fő fejezetben rendszerezte: Udvarhelyszék, Háromszék Erdővidékkel és Marosszék - mindeniket szöveghűen és saját nyelvjárásával. Innen már csak egy lépés kellett ahhoz, hogy utóbb a gyűjtők falunyi pontossággal tüntessék fel mindenik népköltészeti alkotás lelőhelyét. Kriza azonban itt-ott még az utóbbi igényt is meghaladta, mert szakirodalmunkban elsőként közölte három kiváló mesemondó nevét és rövid jellemzését.

Míg a korábbi gyűjteményekben és közleményekben túlnyomóan a népdal uralkodott, Kriza a népköltészet műfaji határait nagymértékben kitágította. Így a *Vadrózsákban* a *Balladák, dalok és rokonneműek*, valamint a *Népmesék* nagy fejezetein kívül olyan fejezeteket találunk, mint a *Táncszók, Találós mesék*, majd a *Népsajátságok* kereken tíz alfejezettel. Az előszóban Kriza azt ígérte, hogy a második kötetben *Mondák, Babonák, Álmodások, Népszokások, Innepélyek* stb. lesznek, s erre készülve a sajtóban olyan mutatványokat közölt, mint *Székely bölcsődal, Mit álmodnak a székelyek? Házassító nóták, Közmondások, Székely szólásmódok, Fogfájás ellen Urusság* (vagyis ráolvasás), *Gyermek-versikék, Párbeszéddek, Székelyföldi káromkodások és átkok, Székely adomák, Magánbeszéd, Tréfás ráfogások* stb.

Felismerte a műköltészet és a népköltészet kölcsönhatását, a folklorizmus és a folklorizáció folyamatát, s így került a gyűjteménybe a *Vegyesek* című fejezet is, *A néptől és Az íróktól* című két alfejezetével.

Mindezeket az újításokat azonban, amelyeket tovább sorjázhatnánk és részletezhetnénk, inkább csak a folkloristák veszik észre. Kriza azonban gyűjteményét nem (csak) nekik, hanem az egész nemzetnek: akkori és mindenkori olvasóinak szánta - őket pedig nem tudományos módszerével, hanem a székely népköltészet gazdagságával és szépségeivel igyekezett elbájosítani. A *Vadrózsák*nak ezt a szerepét és jelentőségét talán Ortutay Gyulának sikerült a legtalálóbban és legtömörebben megfogalmaznia: „Valójában Kriza gyűjteménye ébresztette rá olvasóit a balladák sötét pompájával, a dalok friss kedves-ségével s a mesék hűbájával a paraszti alkotások szépségére s egyben azok nemzeti értékére.”

Épp az olvasói igények igazolják, hogy a *Vadrózsák* kiemelkedett a folklor tudomány köréből, és a magyar irodalom egyik klasszikus műveként napjainkig - egyedül népköltészetünk történetében - öt teljes, sőt bővített kiadást ért. Részleges kiadásainak száma ennek sokszorososa, azt pedig, hogy - Kriza nevével, de még inkább neve nélkül - egyes meséi, balladáit, dalait és apróbb műfajait szétszórta, különböző tudományos gyűjteményekben és népszerű kiadványokban: antológiákban, tankönyvekben, kalendáriumokban, folyóiratokban, hírlapokban stb. jó százharminc év óta hol és hányszor láttak nyomdafestéket, egy bibliográfus számára nem kis feladat volna összekeresgélni és összeszámlálni.

A *Vadrózsák* nélkül a magyar irodalom sokkal szegényebb volna. Utána tucatjával jelentek meg a kisebb-nagyobb székely népköltési gyűjtemények, ám ezek a *Vadrózsák* jelentőségét nemhogy elhomályosították volna, hanem hozzásegítettek, hogy egyre jobban felismerjük és megismerjük értékeit. Kriza

egy emberöltőnyi munkával egyetlen kötetben annyi értéket halmozott fel, amennyit és amelyhez hasonlót utódaik közül senkinek sem sikerült találnia, hiszen az általa gyűjtött népi alkotások, különösen a klasszikus balladák, a folklór fejlődésének törvényei szerint utóbb az egész magyar népköltészetben átalakultak, elapadtak vagy megsemmisültek. Kriza műve foglalta össze nemcsak első ízben, hanem napjainkig a leggazdagabban, legváltozatosabban azokat a népköltési javakat, amelyeket a székelység évszázadok során megteremtett és felhalmozott.

Dr. MURVAY SÁMUEL főgondnok záróbeszéde

Tisztelt Hallgatóság!

A Magyarországi Unitárius Egyház nevében tisztelettel és szeretettel köszöntöm azt itt megjelenteket!

Nagy örömmel vettem részt a mai értekezleten. Élmény volt számomra meghallgatni az elhangzott előadásokat, amelyek a legigényesebb követelményeket is túlszárnyalták.

Bemutatták az Unitárius Egyház hozzájárulását a magyar kultúrához, de ezen túl átfogó képet kaphattunk múltunk, történelmünk vonatkozásairól, eleink munkájáról és helytállásáról a századok során.

Jövő elképzeléseink, terveink kialakításához igen fontos, hogy előbb múltunkat vegyük számba, mert a jövő építésének csak ez lehet a legmegbízhatóbb alapja és iránymutatója.

Ez a számbavétel a mai előadásokban maradéktalanul teljesült.

A visszatekintésre ma különben is nagy szükségünk van, mert a mögöttünk hagyott évszázad jégkorszakába lelkünk annyira beledermedt, hogy már a múltunkat sem akarjuk elhinni.

Teljes fásultságban, a minden-mindegy letargikus állapotának küszöbén toporgunk...

A nagy országvesztés után most a tudatvesztés állapota fenyeget, és ehhez mindazok besegítenek, akik - különböző okokból, de mindenáron másodrendűvé szeretnének minket lesüllyeszteni.

Kitűnő találmány ehhez a divatos jelszó: a másság elfogadása...

Akik erre minket meg akarnak tanítani, mindössze arról feledkeznek meg, hogy mi unitáriusok már több mint négy évszázada hirdetjük és a gyakorlatban megéljük a másság elfogadását.

Igaz, fogalmaink értelmezése között rendkívül nagy a különbség, mert az a másság, amit ma úton-útfélen hangoztatnak, nem egyéb, mint az identitás - az önazonosság - teljes feladása.

Ennek egyenes következménye az önmagunkkal való meghasonulás, a lélek pusztulása, a teljes reményvesztés. Így válhatunk azután könnyen kezelhető szolganéppé, függetlenül attól, hogy Magyarországon vagy Európa melyik más államában lakunk.